

Marginaalien vaiennettu vastarinta

Tutkimus nuorista kahdessa laitoksessa

Veronika Honkasalo ja Elina Pekkarinen

ONKO VASTARINTA mahdollista marginaalien marginaaleissa? Haemme kahden nuorisoryhmän – yksin alaikäisinä tulleiden turvapaikanhakijoiden ja koulukotiin sijoitettujen nuorten – avulla vastausta hiljaisen vastarinnan kysymyksiin. Molempia ryhmiä yhdistävät vaikeat taustat, haastavat elämäntilanteet, arki totaalissa laitoksessa sekä epävarma tulevaisuus. Tarkastelemme, millaiset vastarinnan muodot ovat mahdollisia yksilöille ja ryhmille, jotka on eristetty syrjäseuduille laitospäisiin olosuhteisiin. Miten arkiset suhteet ja ympäröivät rakenteet muovaavat vastarintaa? Keskeinen havaintomme liittyy vastarinnan vaiennamiseen. Äänekäskin vastarinta vaikenee laitosten sisällä. Kysymmekin, saako marginaaleista huutaa? Täytyykö niistä huutaa?

Artikkeli on kirjoitettu osana Suomen Akatemian hankkeita (SA 287966, Honkasalo ja SA 267602, Pekkarinen).

Johdanto

Ruotsissa on viime vuosina keskusteltu vilkkaasti turvapaikkaa hakeneiden lasten asemasta ja psyykkisestä tilasta. Keskustelua on vauhdittanut jo kahden vuosikymmenen ajan vain Ruotsissa tunnettu ilmiö, jossa kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneiden perheiden lapset ovat vaipuneet koomaa muistuttavaan tilaan. Reaktio on käynnistynyt lasten kuultua perheitään koskevista pakkopalautuksista ja parantunut hitaasti, kun kielteinen päätös on pyörretty. Psykiatriassa on jo pitkään tunnettu dissosiaation ilmiö, jossa traumakokemukset aiheuttavat voimakasta välttämiskäyttäytymistä. Ruotsalaislasten oireet ovat kuitenkin dissosiaatiota vakavampia. Lapset eivät puhu, liiku tai reagoi näkö- tai kuuloaistimuksiin. Osaa heistä joudutaan ruokkimaan letkuilla. Ilmiö ei ole lääketieteen keinoin selitettävissä, vaan lääkärit pitävät sitä äärimmäisenä reaktiona palaamisen aiheuttamaan pelkoon.

Koomaan vaipuvat lapset herättävät vaikeita kysymyksiä toimijuudesta ja intentiosta. Miten käyttäytyy uhkaavassa tilanteessa ihminen, jolla ikänsä ja asemansa puolesta ei ole mahdollisuuksia puolustaa itseään tai perhettään? Voiko vaipuminen katatoniseen tilaan olla tiedostettu toimintatapa, vai onko se psyyken tiedostamaton reaktio tilanteeseen, jossa toimintavaihtoehdot ovat olemattomat? Lasten ja nuorten tutkimuksessa intention ja toimijuuden käsitteet ovat aina olleet ongelmallisia. Samalla kun tutkimusperinteet haluavat raivata tilaa lasten ja nuorten omaehtoiselle toimijuudelle, joudutaan tunnustamaan autonomisen toimijuuskäsityksen mukanaan tuomat haasteet. Koomaan vajavien lasten tapauksessa kärkevimmat ovat väittäneet heidän käytävän systeemiä hyväkseen. Samalla tiedämme, että lapset ja nuoret ovat kognitiivisen kehityksensä ja sosiaalisen statuksensa puolesta monella tavoin alisteisessa asemassa. Lasten ja nuorten toimijuuden tutkijat tasapainoilevatkin alituisesti toimijuuden ja rakenteen, kompetenssin ja kypsymättömyyden sekä autonomian ja kontrollin kaltevilla pinnoilla.

Tässä artikkelissa tarkastelemme vastarintaa lapsuuden ja nuoruuden viitekehityksessä. Vastarinnan tavoitteiden nimeämisen sijaan pyysähdymme kuuntelemaan, mitä nuoret itse kertovat. Emme artikkelissa pyri tyhjentävästi määrittelemään mitään ilmiötä vastarinnaksi, vaan testaamme, miten käsite toimii teoreettisessa viitekehityksessämme ja empiirisessä aineistossamme. Huomioimme sekä yksilön oman toimi-

juuden ja hänen toimijuudelle antamansa merkitykset että ne rakenteet, joiden puitteissa vastarinta esiintyy tai pyrkii esiin. Samalla tarkastelemme, millainen vastarinta lapsille ja nuorille sallitaan ja millainen estetään. Artikkelia motivoi marginaalisessa ja hauraassa asemassa olevien nuorten yhteiskunnallisen äänen puuttuminen. Artikkelin nuoret ovat niitä, joiden puolesta puhuvat usein monet muut kuin nuoret itse ja joiden oletetaan noudattavan erityistä kuuliaisuutta.

Aloitamme artikkelin käymällä läpi, miten vastarinnan käsite voidaan ymmärtää silloin, kun kyseessä ovat monin tavoin alisteisessa asemassa olevat nuoret. Miten vastarinta eroaa asioihin tai vallitseviin olosuhteisiin sopeutumisesta, impulsiivisista reaktioista tai asioiden sietämisestä? Edellyttääkö vastarinta aina intentiota tietyn päämäärän saavuttamisesta (myös Kärki tässä teoksessa)? Mitä voimme tutkijoina määrittellä vastarinnaksi, ja mitä eettisiä seurauksia tuolla määrittämisellä on? Käsitteen määrittelyä jatkamme empiirisen aineiston rinnalla. Analyysiluvuissa kiinnitämme katsemme hiljaisiin ja vaiennettuihin vastarinnan muotoihin: keholliseen ja luovaan vastarintaan, isetuhoi-suuteen ja hiljaisuuteen sekä vetäytymiseen tai solidaarisuuteen vastarinnan muotoina.

Toimijuuden, rakenteiden ja positioiden kudelmissa

Nuorisotutkimusta on sen synnystä lähtien motivoinut halu raivata nuorille ja nuoruudelle tilaa yhteiskunnallisessa keskustelussa. Nuorisotutkimuksen olemusta on ilmentänyt yhteiskuntatieteille tyypillisen rakenteiden ja yksilön välisen suhteen analysointi, joka on painotunut nuorten omiin *tulkintoihin* ja *kokemuksiin* maailmasta. Nuorille on pyritty ”antamaan ääni” tutkimuksen avulla. Tällöin huomion kohteena ovat usein olleet valtavirtatutkimuksessa piilossa olevat nuoret ja nuorisoilmiöt. Nuorten *toimijuutta* on käsitelty pitkälti toimimisena omissa vertaisyhteisöissä aikuismaailmaa vastaan, jolloin vastarinnan käsitteen on ajateltu kuvaavan nuorten omaehtoista toimintaa. Olemme kritisoineet äänen antamisen ajatusta ja toimijuuden omaehtoisuuden painottamista paitsi tutkijan roolin myös rakenteiden kautta¹. Näissä kriittisissä huomioissa olemme korostaneet, ettei autenttista

¹ Pekkarinen 2010; Honkasalo 2011.

ääntä ole olemassa, sillä ääni siivilöityy aina tutkijan tulkintojen kautta². Subjekttiivisen toimijuuden painottaminen on puolestaan häivyttänyt objektiiviset rakenteet ja rakenteista johtuvat valta-asemat³. Tässä artikkelissa pyrimme tarkastelemaan, miten – jos ollenkaan – vaiennettua ääntä voitaisiin välittää tutkittavien autonomiaa kunnioittaen. Samalla pyrimme tarkastelemaan rakenteiden merkitystä siten, että ne tunnustavat myös nuorten toimijuuden ja omaehtoisuuden voiman.

Artikkelimme huomio on nimenomaan pienissä, usein piilossa olevissa ja arkipäiväisissä vastarinnan muodoissa, joille on ominaista yksilöllisen toimijan anonyymiteetti ja se, että vastarinta ei ole itsessään huomiota herättävää. Tämantyyppinen vastarinta ei toisin sanoen ilmene avoimena konfrontaationa, eivätkä sen harjoittajat hae julkista tunnustusta itselleen.⁴ Artikkelimme empiirisessä osassa havaitsemme kuitenkin, että äänekkääksikin määritelty vastarinta vaiennetaan näiden nuorten kohdalla kuulumattomiin. Havaintomme vuoksi olemme yhdistelleet Judith Butlerin ajatuksia performatiivisuuden, haavoittuvuuden ja vastarinnan dynamiikasta sekä Roy Bhaskarin ajatuksia emansipaatiosta, vapaudesta ja toiminnan intentionaalisuudesta.

Tekstissään ”*Rethinking Vulnerability and Resistance*” Butler hahmottelee kysymystä siitä, edeltäkö vastarintaa haavoittuva yhteiskunnallinen tila tai henkilökohtainen asema vai onko kyse pikemminkin haavoittuvuuden mobilisoinnista⁵. Vastarinta ei välttämättä johda siihen, että haavoittuva asema muuttuisi – päinvastoin. On tilanteita, joissa haavoittuvuus on itse asiassa vastarinnan seuraus, minkä vuoksi vastarinta on aina riskialtista. Tämän artikkelin aineistoja kuvaa lähökohtainen positionaalinen haavoittuvuus, sillä artikkelin nuorilta puuttuvat usein institutionaaliset tai infrastruktuurin puitteet vastarinnan tueksi. Butler myös huomioi, että vastarinta vaatii aina materiaalistien ja ruumiillisten siteiden olemassaoloa eikä ihminen siis kehollisestikaan toimi sosiaalisessa tyhjiössä⁶. Ihminen on erityisen hauras silloin, kun infrastruktuuriset rakenteet alkavat rapistua⁷. Butlerin

² Honkasalo 2011.

³ Pekkarinen 2010.

⁴ Scott 1989, 34–35.

⁵ Butler 2016, 24.

⁶ Mt., 39.

⁷ Mt., 19.

mukaan mikään aktiivinen toimijuus ei synny ilman infrastruktuurin tukea, vaan toimiva keho tarvitsee aina tuen, vaikka itse toiminta näyttäisikin spontaanilta. Artikkelin nuorten kohdalla voidaan esimerkiksi kysyä, miten arkisten tilojen arkkitehtuuriset puitteet estävät tai mahdollistavat vastarinnan. Millaiset mahdollisuudet artikkelin nuorilla on liikkua julkisissa tiloissa ja millaisia riskejä he silloin ottavat? Entä millaiset toimijuuden ehdot rakentuvat vallitsevan yhteiskuntapolitiikan ja lainsäädännön kautta?

Roy Bhaskar tunnetaan ajattelijana, joka on luonut kriittisen realismin tieteenfilosofian, jonka keskeisiä tarkastelun kohteita ovat vapaus, toimijuus ja emansipaatio. Vapaus on Bhaskarin mukaan tietoisuutta siitä, mitä on tavoittelemassa ja miten tavoitteen voi saavuttaa⁸. Näin muodoin vapautteen sisältyy olettamuksena intentionaalisuus eli oman toiminnan tavoitteiden ja tarkoituksen tunteminen. Ihmisten intentiot eivät kuitenkaan ole välttämättä yhtäläisiä esimerkiksi yhteiskunnallisten tavoitteiden tai rakenteellisten seurausten kanssa.⁹ Tässä artikkelissa toimijuuden, intentioiden ja rakenteiden välinen ristiriita tulee ilmeiseksi useassa kohtaa. Yksilölliset intentiot eivät saumatta asetu kollektiivisten tulkintojen ja politiikkatoimien kudelmiin.

Bhaskarin mukaan ollakseen vapaa on hallittava niin sosiaaliset, taloudelliset kuin osaamisen resurssit – Butlerin käsittein institutionaaliset ja infrastruktuurin puitteet – ja oltava aitoa halua toimia kohti tavoitteitaan. Nämä olosuhteet ovat hyvin harvinaisia eivätkä monen tavoitteen kohdalla toteudu välttämättä lainkaan. Emansipaatio on Bhaskarin mukaan erityinen vapauden taso, joka merkitsee yksilöiden tai yhteisöjen vapautumista ja transformaatiota ei-toivotuista ja tarpeettomista olosuhteista kohti toivottua ja tarpeellista ratkaisua. Lisäksi se edellyttää otollisten olosuhteiden vallitessakin poliittista ja tiedollista joukkovoimaa ja rohkeutta, jota harvoilla ihmisryhmillä on.¹⁰ Roy Bhaskar oli idealisti, mutta myös realisti. Hänen mukaansa kognitiivinen emansipaatio, toisin sanoen tietoisuus omasta asemasta ja emansipaation edellytyksistä, ei välttämättä johda rakenteelliseen emansipaatioon – päinvastoin. Tietoisuus oman aseman alisteisuudes-

⁸ Bhaskar 1986, 170–171.

⁹ Bhaskar 1979, 103.

¹⁰ Bhaskar 1986, 170–171.

ta ja transformaation tavoittamattomuudesta voi johtaa kognitiiviseen dissonanssiin ja sen myötä yhteisön solidaarisuuden tai yksilön psyyken rikkoutumiseen.¹¹ Tämän artikkelin nuorilla mahdollisuudet edes ilmaista tyytymättömyyttään vallitsevaan tilanteeseen vaiennetaan monella tavalla.

Niin Butler kuin Bhaskar korostavat teksteissään yksilön asemaan vaikuttavien rakenteiden ja sosiaalisten suhteiden merkitystä. Lasten ja nuorten kohdalla riippuvuus sosiaalisten suhteiden muodostamasta todellisuudesta on välttämätön. Siksi lasten ja nuorten vastarinnassa korostuvat yksilöllistä toimijuutta reunustavat ja mahdollistavat sosiaaliset normit. Vastarinnan viitekehyksessä on tärkeä muistaa, että haavoittuva tai hauras asema voi johtaa vastarintaan, mutta se voi olla myös seurausta vastarinnasta. Joissain tilanteissa jo se, että ihminen elää ja hengittää, on vastarinnan muoto: ”*We still exist!*” lukee palestiinalaisen mielenosoittajan banderollissa¹². Yksilön toimijuutta ei kuitenkaan voida ohittaa, kun tarkastellaan vastarinnan kaltaista ilmiötä. Lasten ja nuorten kohdalla toistuva dilemma liittyykin juuri toimijuuteen ja sen intentionaalisuuteen. Ajatus kehityksen keskeneräisyydestä yhtäältä suojelee ja toisaalta alistaa nuoria toimijoita. Julkisessa keskustelussa nuoria herkästi patologisoidaan ja heidän käyttäytymispiirteensä essentialisoidaan heidän luonnollisista ominaispiirteistään johtuviksi sen sijaan, että niitä tarkasteltaisiin irrallaan nuorten ikä- ja kulttuurisidonnaisista kategorioista.¹³ Tässä artikkelissa emme ennalta päättä, ovatko tutkimuksiin osallistuneet nuoret kompetentteja vai vasta kehittymässä olevia toimijoita. Haluamme tehdä näkyväksi, miten heidän asemansa ja toimintamahdollisuutensa ovat kontekstisidonnaisia eli siis muuttuvat olosuhteiden ja tilanteiden ehdollistamina ja – ennen kaikkea – miten he itse kuvaavat tai määrittelevät omaa toimijuuttaan.

Tutkimuksen aineisto, metodologia ja etiikka

Yhdistämme artikkelissa kahden nuorisoryhmän – yksin alaikäisinä tulleiden turvapaikanhakijoiden ja koulukotiin sijoitettujen nuorten

¹¹ Mt., 204–205.

¹² Butler 2016, 25.

¹³ Pekkarinen 2014.

– kanssa koottuja aineistoja, joiden avulla haemme vastausta hiljaisen vastarinnan kysymyksiin. Nämä nuorisoryhmät jakavat useita piirteitä, mutta ovat myös toisistaan suuresti poikkeavia. Molempia ryhmiä yhdistävät vaikeat elämäkokemukset ja taustat, haastavat elämäntilanteet, arki totaalisisessa laitoksessa sekä epävarma tulevaisuus. Heitä erottavat henkilökohtaiset tarinat, laitokseen sijoittamisen syyt sekä tulevaisuuteen vaikuttavat rakenteelliset tekijät. Vaikka kirjoitamme nuorisoryhmistä, haluamme korostaa, että ryhmät pitävät sisällään erilaisia nuoria, joiden taustat, toimintatavat, kyvyt, pelot ja unelmat ovat autenttisia ja yksilöllisiä. Analyysimme ei tee oikeutta näille yksilöllisille piirteille, vaan tuo esiin tekijöitä, jotka yhdistävät näitä nuoria. Laitosten institutionaalisiin puitteisiin palaamme seuraavassa kappaleessa.

Syksyllä 2015 Suomi vastaanotti ennätyselliset 3 024 yksin maahan tullutta alaikäistä turvapaikanhakijaa. Alaikäisten turvapaikanhakijoiden kohtelua sitovat Yhdistyneiden kansakuntien säädökset ja näistä etenkin lapsen oikeuksien sopimus. Suomessa yksintulleet alaikäiset sijoitetaan yleensä vastaanottoyksiköihin eli ryhmäkoteihin. Nuorille määrätään edustaja, heille laaditaan kotoutumissuunnitelma, ja he käyvät koulua. Alle 18-vuotiaat alaikäisenä tulleet turvapaikanhakijat odottavat vastaanottoyksiköissä turvapaikkavaiheen oleskelulupapäätöstä. Aikaisemmin alaikäiset saivat yleensä suoraan 3–4 vuoden oleskeluluvan. Viime vuosien aikana Maahanmuuttoviraston linjaukset alaikäisten oleskelulupakäytäntöjen suhteen ovat kuitenkin muuttuneet ja kiristyneet. Vuonna 2016 alaikäisten ensimmäiset luvat ovat suurimmaksi osaksi olleet vuoden mittaisia ja päättyneet siinä vaiheessa, kun nuori täyttää 18.¹⁴ Useat kansalaisjärjestöt ovat kritisoineet oleskelulupalinjausten muuttumista esimerkiksi lapsen edun laiminlyönnistä.

Koulukodeilla on Suomessa toistasataa vuotta pitkä historia. Koulukoteja on Suomessa seitsemän, joista viisi on valtion alaisia ja kaksi yksityisten järjestöjen omistamia laitoksia. Valtion koulukodeissa – Lagmansgårdenin, Sairilan, Vuorelan ja Sippolan koulukodeissa sekä Limingan koulutuskeskuksessa – oli vuonna 2017 sijoitettuna yhteensä 260 nuorta¹⁵. Perhekuntoutuskeskus Lausteella oli vuonna 2016 yh-

¹⁴ Honkasalo ym. 2017.

¹⁵ Toimintakertomus... 2017, 25.

teensä 49 paikkaa ja Nuorten Ystävien Koulukoti Pohjolakodissa 48 paikkaa¹⁶. Yhteensä koulukodeissa on vuosittain siis noin 350 nuorta. Koulukodit sijaitsevat usein kaukana suurista asutuskeskuksista pienten kirkonkylien liepeillä. Koulukotien arkea luonnehtii säännöllisyys, aikuisjohtoisuus ja kokonaisvaltainen hoitomalli, johon sisältyy koulunkäyntiä, kuntoutusta, ryhmätoimintaa ja ohjattua vapaa-aikaa. Koulukoteihin sijoitettavat nuoret ovat iältään yli 13-vuotiaita, ja heidät on sijoitettu laitokseen lastensuojeluviranomaisten päätöksellä tavallisesti sekä kasvuolosuhteiden vaarantavien tekijöiden että oman käyttäytymisen vuoksi huostaanotettuina. Koulukoteihin sijoitetuilla nuorilla on muita nuoria useammin vakavia koulunkäyntivaikeuksia, psykiatrista oireilua, päihteidenkäyttöä ja rikollista toimintaa. Moni heistä on taivaltanut pitkän matkan sijoituspaikoista toiseen saamatta peruskoulua päätökseen. Koulukotisijoitukset ovat yleensä suhteellisen pitkäaikaisia, ja ne ovatkin kestäneet vuodesta useampaan vuoteen, mutta nuoret tarvitsisivat monialaista tukea myös sijoituksen päätyttyä.¹⁷

Alaikäisinä yksin tulleita turvapaikanhakijoita koskeva aineisto koostuu osallistuvasta havainnoinnista sekä nuorten ja ammattilaisten haastatteluista, joita kerättiin Nuoret vastaanottovaiheessa -hankkeessa (2016) ja Koneen säätiön rahoittamassa Piilosta näkyväksi -hankkeessa (2017). Aineiston kerääminen on aloitettu alkuvuonna 2016 pääkaupunkiseudulla sijaitsevassa nuorten vastaanottoyksikössä. Haastattelut nuorten ja ammattilaisten kanssa toistettiin vuonna 2017. Haastattelut olivat sekä yksilö- että ryhmähaastatteluja, ja niitä toteutettiin työntekijöiden kanssa yhdeksän ja nuorten kanssa viisi. Nuorten haastatteluissa oli tutkijan lisäksi paikalla myös tulkki. Tätä artikkelia varten aineistoa on luettu etsien vastarinnan eri ilmentymiä.

Koulukotiin sijoittuva aineisto koostuu kahdeksan (n=8) 21–28-vuotiaan nuoren aikuisen – kahden miehen ja kuuden naisen – haastatteluista. Nuorista kuusi tavoitettiin Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen sekä Valtion koulukotien järjestämän Kokemuksista voimaa -kehittämishankkeen kautta, jonka tavoitteena on koulukoteihin sijoitettujen nuorten kokemusten avulla kehittää koulukotien toimin-

¹⁶ Pekkarinen 2017a, 23–24.

¹⁷ Pekkarinen 2017a.

taa. Tutkija osallistui ryhmän toimintaan koko sen kahden toimintavuoden ajan tavaten haastatteluihin osallistuneita nuoria toistuvasti. Haastateltavista kaksi tavoitettiin koulukotien ohjaajien myötävaikutuksella, eikä tutkija ollut tavannut heitä aiemmin. Haastatellut nuoret ovat olleet sijoitettuina viiteen eri koulukotiin 2000- ja 2010-luvuilla.¹⁸ Aineisto kerättiin osana Suomen Akatemian rahoittamaa tutkijatohtorihanketta vuosien 2015 ja 2016 aikana. Haastatteluiden tarkoituksena oli tutkia nuorten kokemuksia lastensuojelun interventioista ja etenkin sijaishuollosta, ja aineiston yksi teema liittyi tahdonvastaisuuteen ja rajoihin. Nuorten haastattelut litteroitiin sanatarkasti ja analysoitiin Atlas.ti-ohjelman avulla grounded theory -tyyppistä koodausta hyödyntäen. Analyysin kautta saatiin näkyviksi niin erilaiset institutionaaliset rakenteet, elämäntilanteet, positiot ja toimijat kuin positioon liittyvät kokemukset. Nuorten haastatteluiden tausta-aineistona käytettiin koulukotien henkilöstölle tehtyjä haastatteluja, jotka kerättiin osana Koulukoti muutoksessa -tutkimushanketta. Henkilöstöhaastattelut suoritettiin kaikissa viidessä Valtion koulukodissa sekä kahdessa yksityisessä koulukodissa syksyllä 2016, ja ne käsittivät yhteensä 17 henkilön haastattelut 11 eri haastattelukerralla.¹⁹ Koska aineistoa ei kerätty vastarinnan tutkimista varten, toimii se tässä artikkelissa tausta-aineistona ja metatason informaation lähteenä.

Aineiston analyysia arvioitaessa on syytä korostaa, että turvapaikanhakijanuoret on haastateltu hetkellä, jolloin he ovat eläneet institutionaalista arkea ”tässä ja nyt”. Koulukotinuoret on puolestaan haastateltu, kun institutionaalisesta arjesta on kulunut jo joitakin vuosia. Turvapaikanhakijat pohtivat siis tilannettaan akuutisti nuoruuden keskellä, kun taas koulukotinuorten kohdalla pohdinta siivilöityy ajallisen perspektiivin läpi. Lisäksi on korostettava, että koulukodeista aikuistuneista nuorista kuusi oli osallistunut kehittämishankkeeseen, jossa pyrittiin kehittämään koulukotien toimintaa. Näiden nuorten kyvyt reflektoida omaa toimijuutta, itseen kohdistuneita interventioita ja niiden merkityksiä ovat ajan saatossa kehittyneet ja kirkastuneet. Sitä vastarintakin on helpompi nähdä ja tulkita osana omaa toimintaa.

¹⁸ Pekkarinen 2016; 2017b ja c.

¹⁹ Pekkarinen 2017a.

Turvapaikanhakijanuorten kohdalla taas korostuu vastarinnan sijaan selviämisen näkökulma.

Koska mitään aineistoja ei kerätty varsinaisesti vastarinnan ilmiön käsittelemiseksi, olemme lukeneet aineistoja uudestaan etsien sieltä toistuvia toimijuuden tapoja, joita voisi tarkastella hiljaisen vastarinnan viitekehyksessä. Ymmärrämme, että ilmiöille on löydettävissä lukuisia muita – erityisesti psykologisia, sosiaalipsykologisia tai lääketieteellisiä – selityksiä. Vastarinnan viitekehyksessä aineistosta löytyneet toistuvat toimijuuden tavat saivat kuitenkin uutta kontekstuaalisuutta ja syvyyttä, jota pyrimme seuraavassa avaamaan kuljettamalla empiirisiä havainnoita rinnakkain edellisessä luvussa kuvattujen teoreettisten käsitteiden kanssa.

Tutkimustemme kohteena ovat nuoret, joiden yhteiskunnallinen asema on äärimmäisen hauras ja haavoittuva. Paitsi että nuoret ovat jo altistuneet kaltoinkohtelulle ja traumaattisille kokemuksille, ovat he jatkuvasti alttiita vastaiselle alistavalle ja epäoikeudenmukaiselle kohtelulle. Tämän vuoksi olemme tutkimusten jokaisessa vaiheessa harkinneet erityisen huolellisesti tutkimuseettisiä kysymyksiä. Tutkimusetiikkaa on toteutettu teknisesti pyytämällä tarkoituksenmukaiset tutkimusluvut sekä suostumukset nuorilta itseltään. Etiikkaa on pyritty toteuttamaan myös tutkimuksen metodologisissa valinnoissa: aineistoa on kerätty nuoria osallistaen ja kuunnellen ja nuorten omalle näkökulmalle on annettu tilaa teoreettisissa tulkinnoissa myös tulojen raportointivaiheessa²⁰. Tämän vuoksi tulosluvuissamme on käytetty runsaasti suoria aineistositaatteja. Lisäksi ajattelempa, että marginaalissa elävien nuorten tutkimus on itsessään eettinen valinta. Kertomalla nämä kokemukset avaamme kanavan kokemuksiin, jotka muuten voisivat jäädä kuulematta.

²⁰ Ks. myös Kuusisto-Arponen 2016.

Vaiennettua vastarintaa marginaaleissa

Vastarinnan puitteet ja ehdot

Aineistomme nuoria yhdistää varsin suljetussa instituutiossa eläminen, jonka asettamat puitteet, sen luoma arjen rytmi ja työntekijöiden läsnäolo määrittävät arkea. Niin vastaanottoyksiköt kuin koulukodit on usein sijoitettu pienille paikkakunnille, ja niitä voi luonnehtia olosuhteiltaan laitosmaisiksi. Molempien instituutioiden toimintaa säätelevät omat lainsäädäntönsä sekä laitos- ja osastokohtaiset säännöt. Lisäksi laitoksissa eletään samanikäisten, usein ennalta tuntemattomien nuorten kanssa. Nuorten tilanteissa ja laitosten olosuhteissa oli kuitenkin selkeitä eroja, joista haluamme mainita ennen kuin aloitamme empiirisen analyysin vaiennetun vastarinnan muodoista.

Suurin ero näiden nuorisoryhmien välillä liittyy siihen, miten laitokseen on tultu. Vastaanottokeskusten nuoret ovat paenneet kotimaastaan joko yksin tai yhdessä perheenjäsenten kanssa, jotka ovat jääneet matkan varrelle. Liikkeellelähtö ei ole ollut vapaaehtoista, vaan olosuhteiden sanelemaa pakkoa. Koulukotien nuoret ovat tavallisesti syntyneet Suomessa tai ainakin asuneet maassa niin kauan, että ovat jo saaneet kansalaisuuden. Heidät on sijoitettu laitokseen käyttäytymisen häiriöiden sekä perheessä ja lähiympäristössä ilmenevien ongelmien vuoksi. Tavallisesti heillä on koulunkäynnin vaikeuksia, päihteidenkäyttöä ja rikollista käyttäytymistä. Yksin maahan tulevilla turvapaikanhakijoilla voi niin ikään olla erilaisia vaikeuksia, mutta ne eivät ole heidän laitokseen sijoittamisensa syy.

Toinen selkeä ero liittyy laitossijoituksen jälkeiseen elämään. Vastaanottoyksiköissä nuoret odottavat, että saisivat luvan jäädä Suomeen ja rakentaa elämänsä täällä. Koulukotien nuorille Suomeen jääminen on itsestään selvää. Tämä määrittää arjen ehtoja monella tapaa. Vastaanottokeskusten nuoret elävät keskellä oleskelulupien käsittelyprosessia peläten, että heidät palautetaan pakolla kotimaahansa. Palautuksen uhka ja siihen liittyvä pelko rajoittavat vastarinnan ilmentämisen tavat vähäisiksi, eikä nuorilla ole mahdollisuutta protestoida esimerkiksi koulunkäyntiä vastaan. Aineistossamme ilmeni koulunkäyntiin liittyviä paineita, sillä koulupoissaoloilla oli kohtalokkaat seuraukset.

Ohjaajat kertoivat, miten kohtuuttomiin tilanteisiin esimerkiksi lintsaaminen tai keskittymisen vaikeudet saattoivat johtaa.

Se on aika stressaava vaihe heille eikä heillä ole välttämättä ole kapasiteettia keskittyä opintoihin tai muuhun kuin arjesta selviämiseen ja kuitenkin on tilanteita missä tulee poissaoloja. Ja sitten saattaa keskeytyä koulupolku. Meille saatetaan soittaa, että tämä oli nyt sitten tässä. (...) Nämä ovat teini-ikäisiä nuoria, niiden mielialat vaihtelevat, koulumotivaatio vaihtelee, sitten on psyykkistä pulmaa. Niillä on kohtuuttoman suuria vaikutuksia jos on poissaoloja – samantien menee toimeentulo. (Haastatteluote VOK-aineistosta²¹)

Ohjaajat kertoivat, kuinka vaikeaa nuorten itse oli ymmärtää poissaolojen vaikutusta oleskelulupaprosessiin. Usein he ymmärsivät asian vakavuuden vasta sitten, kun koulunkäynti ei enää ollut mahdollista. Tällöin nuoret alkoivat tosissaan pelätä, että oleskeluluvan jatkuminen oli samalla menetetty. ”En saa jatkolupaa, minut palautetaan, nyt he ovat ihan paniikissa.” Bhaskarin käsittein heidän tiedolliset resurssinsa oman toimijuuden vaikutuksista olivat monella tapaa täysin riittämättömät, jotta he olisivat voineet tehdä rationaalisia valintoja.

Etenkin yksin maahan tulleille nuorille elämä vastaanottoyksikössä tarjosi institutionaalisen ja sosiaalisten siteiden turvan, kun oma perhe ei ollut samassa maassa. Koulukotien nuorille laitos tarjosi niin ikään turvaa, mutta usein sijoitus oli tahdonvastainen toimenpide, jota vastaan kapinoitiin. Molemmissa laitoksissa nuoret olivat vapaita liikkumaan vapaa-ajalla ja harrastuksissa. Vastaanottoyksikössä teimme esimerkiksi yhteisillä retkillä havainnon, että monet turvautuivat vapaudenkin läsnä ollessa toistensa ja ohjaajien seuraan. Vastaanottoyksikössä osa nuorista pelkäsi 18 vuoden rajapyykkiä, jolloin he joutuisivat muuttamaan omilleen. Toisaalta osalla nuorista oli kiire perustaa oma itsenäinen elämä yksikön ulkopuolelle. Niin ikään koulukodissa kasvaneet nuoret kertoivat jääneensä itsenäistyessään liian vähäisen tuen varaan. Lähtö totaalisesta instituutiosta ei ollut kummallekaan nuorisoryhmälle helppoa.

Toisin kuin vastaanottoyksikössä asuvat nuoret koulukotiin sijoitetut nuoret eivät joutuneet pelkäämään palautusta kotimaahansa, mikä

²¹ Käytämme VOK-aineisto-sanaa, kun viittaamme turvapaikanhakijoiden parissa kerättyyn etnografiseen aineistoon.

mahdollisesti laajemman kirjon vastarinnan muotoja. Hekään eivät kuitenkaan säästyneet seuraamuksilta, vaan vastarinta saattoi johtaa liikkumavapauden rajoittamiseen, läheisten ihmisten välisen yhteydenpidon rajoittamiseen, ruumiin ja tavaroiden tarkistamiseen sekä lomien menettämiseen. Vastarinnan muodoista esimerkiksi pakeneminen eli hatkaaminen on lastensuojelulaitoksissa tunnettu vuosikymmenien ajan²². Tutkimukseen osallistuneista nuorista osalla juuri karkailu oli alun perin johtanut lastensuojelun asiakkuuteen – Butleria mukailleen heidän laitokseen joutuminen oli osin vastarinnan seurausta. Koulukotiin sijoitetuille nuorille pyrkimys paeta oli itsestään selvää.

Et tottakai, niinkun, jokaikinen käyttäytyy tolleen jos joutuu johonkin. Ei kukaan tommosessa paikassa halua olla. (Haastattelute koulukotiaineistosta)

Oheisessa sitaatissa pakeneminen on rationaalinen reaktio alistaviin olosuhteisiin. Vastaanottoyksikön nuorille pakeneminen ei kuitenkaan ollut mahdollista. Se olisi vaarantanut turvapaikanhakuprosessin välittömästi. Pakeneminen ei suinkaan ollut ainoa vastarinnan muoto, joka ei nuorille ollut mahdollinen. Seuraavia kappaleita lukiessa tämä avoimen vastarinnan mahdollisuuksiin liittyvä ero on tärkeä pitää mielessä. Erosta huolimatta löysimme hämmentävän samanlaisia hiljaisen vastarinnan muotoja. Näitä hienovireisiä reaktioita marginaalin marginaalissa elämiseen kuvaamme seuraavissa kappaleissa.

Luovuus

Usein menen varhain aamulla metsään valokuvaamaan. Silloin siellä on kaunis valo eikä muita ihmisiä lähellä. On hiljaista ja rauhallista. (Haastattelute VOK-aineistosta)

Yllä oleva sitaatti ilmentää, kuinka nuorten omaehtoinen luova toiminta voi antaa välineet hauralle vastarinnalle, joka mahdollistaa pakene-
misen vastaanottoyksikön välillä hälyisestä ja ahdistavasta arjesta. Taide ja luova toiminta on tunnustettu myös kansalaistoiminnan tasolla metodiksi, jonka avulla voidaan lisätä esimerkiksi yhteisöllisyyttä turvapaikanhakijanuorten ja valtaväestön nuorten välillä. Näissä toiminnoissa nuorten omaehtoisuus ei kuitenkaan aina ole läsnä, vaan toimin-

²² Lehtonen & Telen 2013.

ta saattaa olla vahvasti ennalta määrättyä eikä vastarinnalle avointa. Kun turvapaikanhakijoiden määrä syksyllä 2015 kasvoi voimakkaasti, monet kulttuuri- ja taidealan ammattilaiset ja vapaaehtoiset rupesivat järjestämään nuorille harrastuksia ja vapaa-ajantoimintaa. Myös valtiovoimalla tasolla huomioitiin näiden tarve. Usein aloitteiden taustalla oli huoli nuorten joutilaasta ajasta, joka haluttiin täyttää mielekkäällä tekemisellä. Nuorisotoimialaa nuorten turvapaikanhakijoiden osalta tarkastelleessa tutkimuksessa on tuotu esille, ettei pelkkä harrastusten järjestäminen vielä riitä vaan myös nuorten poluttaminen harrastusten pariin vaatisi panostusta²³. Onnistuessaan ohjatut harrastukset voivat kuitenkin muodostua tärkeiksi.

Olen täällä oppinut soittamaan pianoa. Aiemmin en soittanut mitään soitinta. Käyn soittotunneilla sunnuntaisin ja soitan muiden kappaleita mutta myös omiani. En haluaisi muuttaa täältä pois, sillä en voi ottaa pianoa mukaan. (Haastattelute VOK-aineistosta)

Nuorten vastaanottovaihetta tarkastellut tutkimus toi esille myös nuorten omaehtoisen taiteellisen ilmaisun ja luovuuden. Järjestetyt harrastus- ja taidetyöpajat (mm. valokuvaus) olivat innostaneet nuoria löytämään omia kykyjään ja jatkamaan harrastustensa parissa, mutta nuoret ilmaisivat luovuuttaan myös aikuisten järjestämän toiminnan ulkopuolella. Se, miten nuorten omaehtoiselle taiteelliselle ilmaisulle annetaan tilaa, tukea, huomiota ja tunnustusta, voi aidosti tarjota väylän arjesta pakenemiselle. Se voi kuitenkin olla myös vallankäytön keino, jos taiteen merkitys ja tarkoitus rajataan ennalta tiukasti aikuisukupolven näkökulmasta käsin. Tästä perspektiivistä on kiinnostavaa pohtia, onko instituution taholta järjestetyssä luovassa toiminnassa kyse pikemminkin aktiiviseen toimijuuteen ja sopeutumiseen kannustamisesta kuin vastarintaan rohkaisemisesta? Saavatko nuoret aidosti paikkoja ja tilaa kritisoida esimerkiksi vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä, joka on oleellisella tavalla kaventanut heidän oikeuksiaan yhteiskunnan jäsenenä? Tämänkaltaista institutionaalisen luovuuden puitteissa tapahtuvaa vastarintaa todistimme esimerkiksi turvapaikanhakijanuorten keskuudessa vain harvoin.

²³ Bahmani & Honkasalo 2016.

Myös lastensuojelun sijaishuollossa taidetta käytetään työvälineenä²⁴. Ohjatustakin luovasta toiminnasta voi muodostua rakentava keino kanavoita tunteita, mutta sen turvin voidaan myös ilmaista vastarintaa.

No, mähän oon hankkinut ittelleni vähän kaikenlaista. Mähän muun muassa soitin rumpuja pienenä, myös siellä sijaisperheessä. Ja, tota, mä tein sitä, ja sit mä otin seuraavan instrumentin, niin mä rupesin soittaan pianoo. Ja sit ku mä osasin soittaa pianoo, niin sit mä rupesin soittaa kitaraa. Ja sit kun osasin soittaa kitaraa, niin sit mä rupesin nauhottaan ja tuottaa omaa musiikkia. Mä tuotin kolme levyllistä musiikkii niitten 10 vuoden aikana, joista kaikki on siis myyty. Niitä on myös radiossa on ollut, ja se oli mun tapa kanavoita tunteita musiikkiin jollain tapaa. (Haastatteluote koulukotiaineistosta)

Edellä haastateltu nuori kertoo kanavoineensa tunteitaan musiikin kautta. Taide tarjoaa väylän purkaa nuorten välisiä sosiaalisia hierarkioita ja mahdollistaa nuorten saaman arvostuksen yksilönä oman yhteisön sisällä ja suhteessa aikuisiin. Musiikki, taide tai tyyli voi antaa myös paikan ja välineet, joilla neuvotella tilasta ja ottaa sitä haltuun varsinkin tilanteissa, joissa tila on aikuisten ja valtaväestön sanelemaa ja valtaamaa.²⁵ Taideharrastusten ja luovuuden kautta nuoret saattavat tulla aivan eri tavoin nähdyiksi: he eivät ole oleskelulupaa odottavia turvapaikanhakijoita tai koulukotinuoria, vaan luovia yksilöitä. Osa haastatelluista toivoi taiteen avulla saavuttavansa myös ammatin.

Rahaa en ottaisi vastaan jos pystyisin elämään ilman – jos voisin tehdä töitä ja saada omaa rahaa tekisin niin. Säästin myös rahaa omaa kameraa varten yli vuoden. Haluan kuvata ja saada sitä kautta töitä. Myös minä olen kuvannut videon Rautatientorilla. (Haastatteluote VOK-aineistosta)

Edellä haastateltu nuori kertoi videoiden avulla ymmärtäneensä esimerkiksi Rautatientorin tapahtumia ja siellä järjestettyä turvapaikanhakijoiden oikeuksia puolustavaa mielenosoitusta. Varsinkin sosiaalinen media tarjoaa nuorten vertaissuhteiden näkökulmasta kanavan, joka on aikuisten kontrollin ulottumattomissa ja joka mahdollistaa

²⁴ Känkänen 2013.

²⁵ Souto 2011, 164.

omaehtoisen luovan vastarinnan ilmaisun välillä ahdistavan arjen keskellä. Sosiaalisen median vuoksi matkapuhelimen merkitys nuorille luovuuden kanavoijana, ei vain yhteydenpitolaitteena, oli tärkeä. Vastanottoyksiköissä matkapuhelin oli kuin nuorten kehon jatke, sillä se oli toiminut pitkän pakomatkan aikana navigointilaitteena, sen avulla seurattiin uutisia kotimaasta sekä pidettiin yhteyttä sukulaisiin ja muihin turvapaikanhakijoihin ympäri Suomea. Matkapuhelin tarjosi nuorille tilan omalle autenttiselle toiminnalle, mutta lisäsi nuorten haavoittuvaa asemaa turvapaikkaprosessin keskellä muun muassa laitteen paikantimien ja kontrolloimattoman sosiaalisen median käytön takia. Koulukodeissa matkapuhelimet mahdollistavat yhteydenpidon sosiaalisiin verkostoihin, joista nuorta yritetään pitää etäällä. Koulukodeissa matkapuhelin toimii myös autonomian rajoittamisen välineenä, sillä se voidaan takavarikoida erillisellä päätöksellä.

Lastensuojelun sijaishuollossa on melko tavallista, että nuoren liikkumista syystä tai toisesta rajoitetaan voimakkaasti. Seuraavassa sitaatissa nuori kertoo arjestaan päihdearviointijaksolla, jolloin liikkuminen osaston ulkopuolella oli kiellettyä ja lyhyt ulkoilu tapahtui vain ohjaajien valvonnassa.

E: Miten sä sait ajan kulumaan siellä sitten?

No, silloin mä piirsin paljon ja maalasin paljon ja kirjoitin tosi paljon. Silleen mä varmaan pysyin jotenkin järjissäni. (Haastatteluote koulukotiaineistosta)

Piirtäminen ja kirjoittaminen pitivät nuoren ”järjissään”. Tässä yhteydessä luovuus näyttäytyy pikemmin selviytymiskeinona kuin vastarintana. Kyseiselle nuorelle piirtäminen oli toiminut itseilmaisun välineenä koko lapsuuden ajan, ja aineistoista löytyikin lukuisia viitteitä itseohjautuvan luovuuden merkityksestä. Seuraavassa kenttäpäiväkirjan merkinnässä kuvataan hetkeä, jolloin musiikki vapauttaa vastaanottokeskuksessa asuvat nuoret hetkeksi arjen yläpuolelle.

Illan mielettömin vaihe oli afgaani-livemusiikin esitys, joka sai koko salin täyttymään hetkellisestä riemusta. Pojat rynnivät lavalle ja salin etuosaan tanssimaan, ja euforiaa oli ilmassa. (Kenttäpäiväkirjaote VOK-aineistosta)

Luovuus toimikin useilla nuorilla arkea kannattelevana ja sitä kaunistavana elementtinä. Haluamme kuitenkin nostaa luovuuden esiin myös

vastarinnan viitekehyksessä, sillä aineistoissamme selviytymistä tukevan luovuuden juonteeseen rinnalla kulki vahvasti vastarinnan sävyjä. Seuraavassa lainauksessa koulukodista aikuistunut nuori kertoo yöllisestä hetkestä päihdeongelmaisen äitinsä kanssa.

[M]ulla on semmonen yks runo. Mun äitillä oli vähän rankkaa elämän aika. Se dokas tosi paljon ja kerran mä raahasin sen baarista ja se itki sen jonkun miehen takii ja sitten, tota, mä vein sen kotiin ja sillä oli stögiä ja, tiiätsä, kaljapulloi pitkin poikin [- -]. Jumankauta mä sitä tälleen [ravistelee käsiään ilmassa], kun mä sain sen laitettuu siihen sohvalle. Ni sit vaan mul tuli päähän semmonen runo, että [räppää]

*Empty bottles and pack of cigarettes,
you say you don't feel good,
so who took you
by the hand out of the bar and carried you home,
I tell you he is not good,
you say he's fine – makes me smile so cool,
but mama you like a flower, like a rose
and I'm the water,
I make sure your pedals never close. (Haastatteluote koulukotiaineistosta)*

Edellä nuori kuvaa tilannetta, jossa väkivaltainen vastarinta muuttuu hiljaiseksi, luovuuden viitalla peitettyksi vastarinnaksi. Nuori räppää äidilleen olevansa se elementti, joka pitää äidin hengissä. Lyriikassa kulminoituu pettymys äidin kyvyttömyyteen huolehtia lapsestaan. Känkänen (2004) on kuvannut taiteen toimivan koulukotinuorten harsona, jonka suojissa nuori voi ilmaista muutoin häpeälliseksi koettuja tunteita. Äidilleen räpänyyt nuori korosti itseilmaisun emotionaalisia ja terapeutisia elementtejä, joiden suojassa hän ilmaisee äidilleen myös tyytymättömyyttään. Luovuus onkin yksi keino kanavoida vastarintaa, ja taide on ollut milloin legitiimi, milloin kielletty vastarinnan muoto. Omissa aineistoissamme instituution taholta mahdollistettu luovuus ja taide vaikuttivat kuitenkin olevan arjen hallinnan ja sopeutumisen välineitä pikemminkin kuin avoimeen vastarintaan kannustavia väyliä. Sen sijaan nuorten omaehtoisessa arjen toiminnassa taide ja luovuus antoivat mahdollisuuden paeta ahdistavaa todellisuutta myös karnevalisoimalla esimerkiksi vastaanottoyksikössä elettyä arkea. Tästä toimivat

esimerkkinä aineiston vastaanottoyksikön nuorten tekemät lyhyet sketsivideot, joilla nuoret leikittelivät erilaisissa rooliasuissa myös sukupuolirooleja rikkoen. Luova ilmaisu edellyttää työkaluja, joita kaikilla ei ole käytettävissään. Seuraavassa luvussa kuvaammekin, miten vastarinta ilmenee kehon – kaikilla käytössä olevan ruumiillisuuden – kautta.

Keho

Keho on ihmisyyden luonnollinen ilmentymä, jonka merkitys sosiaalisten siteiden luomisessa tunnustetaan nykyään yhä paremmin. Sosiaalitatiivisissa oli pitkään vallalla diskursiivinen suuntaus, joka tyypisti sosiaalisen vuorovaikutuksen kielellisesti ilmaistuun kommunikaatioon. Lapsuuden ja nuoruuden tutkijoille on kuitenkin ollut selvää, että vuorovaikutus ja viestintä edellyttävät kehon huomioimista ilmaisun välineenä. Turvapaikanhakijoiden kanssa tehty vastaanottovaiheen etnografia oli monella tavalla eettisestikin haasteellinen, koska yhteistä kieltä ei ollut ja perinteiset kvalitatiivisen tutkimuksen menetelmät, kuten haastattelut, tuntuivat liian tungettelevilta²⁶. Nuorten näkökulmasta ne saattoivat esimerkiksi muistuttaa viranomaiskuulusteluita. Kun yhteistä kieltä ei ole, kiinnittyy sekä tutkijan että tutkittavan huomio keholliseen vuorovaikutukseen. Tästä syystä vastaanottovaiheen etnografiassa keskityttiin tekemään nuorten kanssa mahdollisimman paljon sellaista, minkä he itse kokivat mielekkääksi. Heidän kanssaan esimerkiksi laitettiin ruokaa ja musisoitiin. Osallistuvassa havainnoinnissa ja etnografisissa haastatteluissa tutkijat pyrkivät aistimaan tunteita nimenomaan ruumiinkielen kautta.

Nuorten turvapaikanhakijoiden arjessa oma ulkonäkö oli nuorten itsensä hallittavissa enemmän kuin ehkä mikään muu asia nuorten elämässä. Nuoret säästivät rahaa tyylikkäisiin vaatteisiin ja asusteisiin. Osa nuorista valokuvasi asumisyksikön ystävistä muotokuvamaisia otoksia ja jakoi niitä edelleen sosiaalisessa mediassa. Varsinkin hiusten leikkuu ja muotoileminen oli nuorille kollektiivista toimintaa, joka oli aikuisten määräysvallan ulottumattomissa, ”heidän oma juttunsa”. Hiusten tuunaamisen merkitys oli tutkijoillekin silmiinpistävä, sillä jokaisena osallistuvan havainnoinnin kertana nuorten miesten kamppaukset olivat muuttuneet ja värit vaihtuneet. Nuoret miehet kertoivat

²⁶ Ks. myös Kuusisto-Arponen 2016.

haastatteluissa, että tyylikkaiden valokuvien avulla he halusivat viestiä vanhemmilleen ja sukulaisilleen kaiken olevan hyvin, vaikkei niin todellisuudessa olisikaan ollut. Vaatetuksella ja tuunauksella haettiin myös arvostusta muilta nuorilta, ja se oli tapa erottua julkisessa tilassa, jossa nuoret viettivät paljon aikaa. Vastarinnan näkökulmasta nuorten ulkonäköön keskittyvän huomion voi siten nähdä tapana rikkoa nuoriin liitettyä passiivisen uhrin stereotypiaa. Ulkonäön muokkaaminen ei kuitenkaan saanut varauksetonta ihailua, vaan nuoret olivat havainneet, että kantäväestöön kuuluvat naureskelivat heidän kampauksilleen.

Koulukodeista aikuistuneet nuoret kertoivat useista kokemuksista, jotka kulminoituivat kehoon ja etenkin sen koskemattomuuden loukkaamiseen. Monella oli kokemuksia omaan kehoon kohdistuneesta kaltoinkohtelusta ja sen seurauksista.

Varmaan just kaikki noi pahimmat teiniangstit alko silloin ja mä, tota noin, taisin olla neljätöistä silloin, kun [perheenjäsenellä] todettiin tää bipolaarihäiriöisyys ja hänhän on sitten, tota noin, käyttänyt mua seksuaalisesti hyväksi lapsena, jollain tavalla mä ajattelen et se on varmaan jollain tavalla lähtenyt siitä vaikka, niinkun, [tauko]. [M]ut et varmaan jotenkin, jotenkin alitajuisesti, mähän en muista hirveesti mun teiniajoilta paljon mitään. Mä oon jotenkin yrittänyt varmaan blokata niitä asioita sieltä. (Haastatteluote koulukotiaineistosta)

Oheisessa sitaatissa nuori pohtii syitä teini-iässä ilmenneelle ongelmakäyttäytymiselleen, joka lopulta vei hänet psykiatristen sairaalajaksojen kautta koulukotiin. Haastattelussa nuori mietti, olisiko tapahtumalla ja sen alitajuntaan painamisella voinut olla vaikutusta siihen, että hän käyttäytyi itsetuhoisesti ja päihdehakuisesti vuosien ajan. Oma keho nousi koulukodeissa kasvaneiden nuorten haastatteluissa toistuvasti oman autonomian ja sen haurauden symboliksi. Rajoitustoimenpiteet ja väkivalta, mutta myös hellyys ja huolenpito, välittyivät elämänkestäviksi muistoiksi kehollisten kokemusten kautta. Kehoa tietoisesti vahingoitettiin, mutta toisinaan psyykkiset oireet ilmenivät tahtomatta kehon kautta. Seuraavassa katkelmassa nuori kertoo syömishäiriöstä, joka käynnistyi hetkellä, jolloin hän päätti mukautua ja tietoisesti jättää koviksen roolin.

[S]itten kun mä olin 17 ja lukiossa [tauko]. Mä oon aina ollut vähän semmoinen mun mielestä, että mä en tajuu asioita tai mä käyttäydyn jollain taval, mut mä oikeesti oireilen jostain. Niin sit siinä vaiheessa, kun mä olin jo heittänyt kokonaan semmosen kovis-[minän] pois, niin sit mul tuli hirvee anoreksia. [E]t kun mä en halunnut olla mitenkään sellanen, halusin olla oma itteni, niin sitten se menikin siihen, et okei, et nyt pitäis käydä täydellisesti koulua ja olla ihan täydellisen kokonen ja täydellisen näkönen tai semmoinen. (Haastatteluote koulu-kotiaineistosta)

Edellisessä sitaatissa nuori kuvailee, miten hänen käyttäytymisensä on usein ollut oire jostakin tukahdetusta tunteesta tai identiteetistä ja miten pakottautuminen kunnollisen lukiolaisen rooliin käynnisti vaikean syömishäiriön. Keho ikään kuin kanavoi mielen vastarintaa tilanteessa, jossa oma identiteetti ei sopeutunut uusiin odotuksiin. Bhaskarin sanoin kuvaus toimii hyvänä esimerkkinä kognitiivisesta dissonanssista, jossa oman toimintavalmiuden ja ulkoisten olosuhteiden välinen kuilu kasvaa liian suureksi. Nuorten haastatteluissa kehon kautta ilmaistiin vastarintaa kuitenkin myös aivan päinvastaisilla tavoilla. Tatuoinnit, lävistykset, kampaukset ja vaatteet toimivat tuolloin itseilmaisun välineinä, mutta osa nuorista kertoi myös aloittaneensa urheilun protestina vallitseviin olosuhteisiin.

Mä rupesin käymään salilla, mä rupesin hakkaa säkkiä siellä ja potkiin sitä ja sit mä vedin siin kymmenen kilometrin lenkin pari kertaa viikossa sen (kaupungin) ympäri ohjaajan kanssa kun ei saanut yksin mennä. (Haastatteluote koulukotiaineistosta)

Edellä kuvattu urheiluharrastus, joka ulospäin näyttäytyy herkästi kunnostautumisena, on nuoren näkökulmasta vastarintaa tylysyttä ja leimaamista vastaan. Hän korosti, miten tärkeää oli juosta nimenomaan asutuksen keskellä, jolloin alueen asukkaat näkivät koulukotiin sijoitetuista nuorista stereotyyppoiden vastaisen kuvan. Se, että osoittaa olevansa olemassa, elävänsä ja hengittävänsä, on hiljaisen vastarinnan muoto²⁷. Aina vastarinta ei kuitenkaan kohdellut kehoa hyvin. Seuraavassa luvussa kuvaamme väkivaltaista vastarintaa ja etenkin itsen kohdistuvaa äärimmäistä tuhoavuutta.

²⁷ Butler 2016, 25.

Itsetuhoisuus

*Mut sit mä nyt tajuun vanhempana, et vitsi mulla oli paha olla ja mä olin oikeesti tosi tosi jotenkin masentunut ja siks mä olin niin aggressiivinen. Mulla ei ollut mitään muuta. Ei pystynyt keskusteleen mistään asioista, ei pystynyt puhuu kenenkään kaa, vaan se oli heti semmosta kauheeta, niinku, kilarit. Kaikki paskaks tai semmonen. (Haastattelutele koulukotiai-
neistosta)*

Koulukotiin sijoitettuihin nuoriin liitetään usein luonnehdinta käytöshäiriöistä, jotka ilmenevät aggressiivisuutena sekä muihin ja itseän kohdistuvana väkivaltana. Väkivaltaisen ja tuhoavan käytöksen selitysmalli on vahvasti psykologinen, ja vain poikkeuksellisesti ilmiötä on tarkasteltu myös sosiaalisesta viitekehystä²⁸. Tällöin koulukodeissa ilmenevää väkivaltaa on tarkasteltu kollektiivisuuden, kuulumisen ja jakamisen välineenä sekä asemoimassa sosiaalista järjestystä. Väkivalta ei määritelmällisesti lukeudu hiljaiseksi vastarinnaksi, mutta väitämme, että koulukotiin sijoitettujen nuorten väkivaltaa ei edes tunnusteta vastarinnaksi. Se vaiennetaan tehokkaasti psykopatologisella diskursilla. Väkivalta oli häiriökäyttäytymistä, seurausta mielenhäiriöistä tai päihteistä – ei vastarinnasta.

Lisäksi huomionarvoista on, että väkivaltaa ilmeni vain koulukotiaineistossa, kun taas vastaanottoyksiköitä koskevassa aineistossa väkivalta pysyi piilossa. Havainto kertoo kahden nuorisoryhmän yksilöiden, yhteisöjen ja elämäntilanteiden eroista, joita kuvasimme empiiristen kappaleiden alussa. Siinä missä koulukoteihin sijoitetuilta nuorilta jopa odotetaan väkivaltaista käyttäytymistä, turvapaikanhakijoilta sitä ei missään muodossa suvaita. Väkivaltainen käyttäytyminen uhkaa välittömästi katkaista turvapaikanhakuprosessin, kun taas koulukotiin sijoitetulle se voi olla legitiimi ja instrumentaalinen keino saada valtaa, sosiaalista järjestystä ja mainetta²⁹. Toisaalta kyse voi olla myös aineistonkeruun reunaehtoihin liittyneestä seikasta. Yhteisen kielen puuttuessa keskustelu kielletyistä asioista, kuten negatiivisista tunteista, oli vaikeaa.

²⁸ Honkatukia ym. 2004.

²⁹ Honkatukia ym. 2004.

Ulospäin suuntautunutta väkivaltaa yleisempää koulukotinuorten kohdalla oli kuitenkin itsetuhoisuus, joka on lastensuojelun asiakkaina olevilla lapsilla yleinen oire. Etenkin viiltely mutta myös muu oman kehon vahingoittaminen on yleistä, ja tavallisesti sitä selitetään erilaisilla psyykkisillä syillä, kuten ahdistuneisuushäiriöllä tai masennuksella. Itsen vahingoittamiselle voi kuitenkin etsiä myös sosiaalisia selitysmalleja. Esimerkiksi viiltely voi olla tehokas keino saada oikeanlaista apua ja tarvittavaa huomiota aikuisilta, mutta samalla se on itseilmaisun ja identiteetin rakentamisen salattu työkalu³⁰. Tämä ristiriita avun ja autonomian tarpeen välillä on nuorten kohdalla useiden ilmiöiden yhteydessä ilmeinen. Vastarinnan viitekehyksessä itsen vahingoittaminen ilmentää äärimmäistä autonomian ilmaisua tilanteessa, jossa autonomiaa monin tavoin rajoitetaan. Omien toimintavapauksien mittaamisesta kertoivat myös koulukotiin sijoitetut nuoret.

V: *Kyllä se [viha] aikanaan kohdistu myös itteenkin, just ilmeni viiltelynä ja siinä, että mä esimerkiksi mun rystyset pistin ihan tasaseks aikanaan ihan vaan siitä ilosta, että mä pystyin tekemään niin itelleni. Näin, paljonko mä siedän kipua ja kuinka vähän se kipu sit loppupeleissä tuntuu. Siis semmosta typerää näin jälkikäteen, mutta silloin se oli jotenkin semmonen tietynlainen pakokeino kattoo se, et kuinka paljon sitä kipua oikeesti selviää.* (Haastatteluote koulukotiaineistosta)

Edellisessä sitaatissa nuori kuvaa itsensä satuttamista sekä ”tietynlaisena pakokeinona” että haluna tietää, miten paljon kipua yksilö kykenee sietämään. Kipu auttaa siis unohtamaan kokonaisvaltaisemman tuskan ja keskittymään hetkeen. Äärimmillään sietämättömät tilanteet ajoivat itsemurhayrityksiin. Seuraavan nuoren elämäntilanne oli umpikujassa koulunkäyntivaikeuksien, koulussa tapahtuvan kiusaamisen ja perheenjäsenen mielenterveysongelmien vuoksi.

E: *Joo. Kuinka monta kertaa sä olit ennen sitä yrittänyt sitten vahingoittaa ittees?*

V: *No siis mulla oli viiltelyä jo monta vuotta takana. [- -] ensimmäisen lääkeyliannostukseni mä otin silloin 11 vuotiaana tai 12 vuotiaana ja siitä eteenpäin sitten niin säännöllisen epä-säännöllisesti.*

³⁰ Hästbacka 2015.

E: Just, mutta niitä oli useita?

V: Oli semmonen varmaan viitisen kertaa. (Haastatteluote koulukotiaineistosta)

Vastarinnan viitekehyksessä itsemurha ilmentää lopullista ja äärimmäisintä tapaa ilmaista omaa autonomiaa. Maailmanlaajuisesti itsemurha on nuorten aikuisten toiseksi yleisin kuolinsyy, ja sitä ilmenee kaikissa yhteiskunnissa. Nykytutkimus tunnistaa useita niin yhteiskuntaan, sosiaalisiin suhteisiin kuin yksilöllisiin tekijöihin liittyviä riskitekijöitä, joista moni toteutui haastattelemiemme nuorten kohdalla. Turvapaikkapäätöstä odottavilla nuorilla oli kokemusta sodasta ja tuhosta sekä uuteen kulttuuriin sopeutumisen painetta. Koulukoteihin sijoitettujen nuorten taustalta löytyi laiminlyöntiä ja yksinäisyyttä. Molempien ryhmien taustalta löytyi lukuisia traumaattisia kokemuksia, ja heitä yhdistivät myös stigmat, jotka vaikeuttivat avun hakemista. Riskin muodostavat myös käyttäytymismallit, joita omaksutaan samassa elämäntilanteessa olevilta ihmisiltä. Niin turvapaikanhakijoiden kuin lastensuojelun sijaishuoltoon sijoitettujen nuorten keskuudessa itsemurhat ovat muita ryhmiä yleisempiä, ja etenkin turvapaikanhakijoiden kohonneesta itsemurhariskistä on julkisuudessa keskusteltu vilkkaasti.³¹ Maahanmuuttoviraston mukaan turvapaikanhakijoiden itsemurhayrityksiä oli tammikuun 2016 ja maaliskuun 2017 välillä tapahtunut 70 kertaa ja itsemurhia toteutunut viisi³². Vuoden 2017 aikana tilanne paheni entisestään. Maahanmuuttovirastolle raportoitiin yli 300 itsemurhayritystä.³³

Hiljaisuus ja vetäytyminen

H: Mikä on sellainen asia, joka saa sinut iloiseksi tai antaa voimaa?

V: En tiedä. Ei oikeastaan mikään. Kun vitsailen poikien kanssa, se on sellaista vaan, että ulkoapäin mutta sisällä kukaan ei tiedä mitä jokainen tuntee.

H: Mikä olisi sellainen asia, joka saisi sinut tuntemaan iloa?

³¹ Itsemurhan riskitekijöistä World Health Organisation 2014.

³² Yle 15.3.2017. <https://yle.fi/uutiset/3-9511534>.

³³ HS 2.2.2018. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005549696.html>.

V: *En tiedä. En usko, että mikään asia, joka saisi minut iloiseksi.*

H: *Mikä tuntuu nyt pahimmalta?*

V: *Juuri menneisyys. (Haastatteluote VOK-aineistosta)*

Yllä olevassa haastattelussa asumisyksikön nuori mies kuuluu siihen joukkoon nuoria, jotka selviävät arjesta vetäytymällä hiljaisuuteen. Hänen kohdallaan yksinäisyyttä korostaa se, että hänen lähtötasonsa opintoihin on tapahtunut luku- ja kirjoitustaidottomana. Nuoret itse jakavat nuoret kahteen ryhmään: niihin, jotka jaksavat uskoa myönteisen oleskeluluvan mahdollisuuteen ja ovat tästä syystä motivoituneita käymään koulua, oppimaan suomen kieltä ja harrastamaan, sekä niihin, jotka ovat menneisyyden traumatisoimia ja joilla usko omiin mahdollisuuksiin oleskeluluvan suhteen on ollut heikko alusta lähtien. Ristiriitaista tilanteessa on se, kuinka yksilölliseksi selviämiprojektiksi kuuliaisiksi oletetun turvapaikanhakijanuoren rooli jää. Varsinkin jatkoluvan saamiseksi nuorten on osoitettava pärjäämistään monella eri tasolla sekä koulunkäynnin että moitteettoman elämän suhteen.

Asumisyksikön työntekijät puhuivatkin haastatteluissa paljon nuorten psyykkisestä kuormituksesta ja oleskelulupaprosessiin liittyvästä stressistä ja ahdistuksesta. Lisäksi työntekijät alleviivasivat, ettei asuminen 40 nuoren asumisyksikössä ole kaikilta osin lasten ja nuorten edun mukaista. Tämä näkyy myös osallistuvan havainnoinnin aikana kirjoitetuissa kenttäpäiväkirjoissamme.

Kuulemma ilmassa oli väsymystä ja jos joku ei halua osallistua, voi siitä lähteä ketjureaktio. Ohjaajien huoneen ovella kävi poika, jota en ollut nähnyt kuplahallilla tuoden puhelinmen, jota oli lainannut. Ohjaaja kysyi häneltä, miten perhe voi, mutta poika oli vähäsanainen. Oli saanut lainata VOK:in puhelinta soittaakseen perheelleen. Vaikutti surumieliseltä ja ohjaaja kertoi, että hän on saanut paniikkireaktioita, jotka ohjaajat kytki kalvavaan koti-ikävään. Toinen ohjaaja tuli paikalle ja huikkasi pojan saaneen ”lääkkeen”. Vaikka pojat vaikuttivat pääosin energisiltä ainakin joukossa olleessaan, pari poikaa tuntui vetäytyvältä ja haikealta. Yhteen kiinnitin erityistä huomiota, koska hänellä oli niin paljon arpia ja auneita haavoja kasvoissaan. Juttelin muutaman sanan pojan

kanssa ja varovaisesti hymyillen hän kanssani puhui. (Kenttäpäiväkirjaote VOK-aineistosta)

Edellisessä sitaatissa ohjaajat toteavat, miten ongelmallista on, jos joku ei halua osallistua yhteiseen toimintaan. Vetäytymisen voi tulkita myös vastarinnan ilmentymäksi, sillä kieltäytyminen sosiaalisesta vuorovaikutuksesta on ihmisyhteisöissä poikkeuksellista. Toisaalta vetäytymisen voi myös tulkita Kaisa Kärjen tavoin tekemättä jättämiseksi³⁴. Tällaiselle käyttäytymiselle annetaan usein kuitenkin psykologisia selityksiä. Esimerkiksi valikoiva puhumattomuus eli *selektiivinen mutismi* on psykologiassa tunnettu ilmiö, jossa lapsi kykenee tuottamaan normaalisti puhetta joissakin tilanteissa mutta on täysin puhumaton toisissa. Valikoivaa puhumattomuutta pidetään yhtenä ahdistuneisuushäiriön muotona, joka on reaktiota stressitilanteisiin ja seurausta yksilön tunnesäätelykyvyn puutteista.³⁵ Koulukotiin sijoitettujen nuorten haastatteluissa nuoret kuitenkin kertoivat puhumattomuuden olleen reaktio aikuisten kyvyttömyyteen kuunnella ja taipumukseen diagnosoida heitä. Seuraavassa haastattelusitaatissa nuori kertoo tapahtumista hänen ollessaan 11-vuotias. Tällöin yritettiin selvittää, miksei hän suostunut käymään koulua.

H: Ja mä rupesin viel protestoimaan enemmän, kun mä sain tietää et se lääkäri tulee käymään niin mä olin ihan, tiäkkö, hiljaa. Mä en sanonut mitään, koska mä en halunnut että se on mitenkään silleen, että joo sitten hän oli näin [– –]. Mä olin ihan hiljaa ja sitten: 'Joo nuori on vakavasti masentunut, että tähän nuoreen ei saada mitään kontaktia ja on tosi masentunut ja varmasti itsetuhoisia ajatuksia' ja kaikkee tällasta [– –].

E: millasii ajatuksii se sussa herätti?

H: Mua oikeesti nauratti. [– –] Kysyittekö te vittu kertaakaan, että minkä takia mä en halua mennä sinne kouluun? (Haastatteluote koulukotiaineistosta)

Haastateltu nuori sijoitettiin yhteensä neljään laitokseen ja lopulta koulukotiin, jossa hän asui aikuistumiseensa asti. Hän, kuten kaikki haastatellut nuoret, koki, ettei häntä juuri kuultu tulkintoja tehtäessä tai erilaisista toimenpiteistä päätettäessä. Erityisesti koulunkäyntiin

³⁴ Kärki tässä teoksessa.

³⁵ Lämsä & Erkolahti 2013.

pakottaminen nousi haastatteluissa esiin teemana, jonka nuoret kokivat väkivaltaisena ja jossa heille ei tarjoutunut juuri muita toimintavaihtoehtoja kuin vetäytyminen joko eristäytymällä kouluympäristössä tai kieltäytymällä kokonaan koulusta. Seuraavassa nuori kuvaa, miksi kouluympäristö oli niin ahdistava.

E: [M]iks sä päätit silloin tokaluokkalaisena, että sä et halua käydä koulua?

V: Mä uskon et tää on osa tätä syrjäytymistä tavallaan, et sä koet olevas niin erilainen, et sun puolustuskeino on se, että sä et halua olla muiden kanssa, koska se on se tunne mikä saa sut ahistumaan. Se, että sä oot niin erilainen. (Haastatteluote koulukotiaineistosta)

Nuori kuvaa haluttomuutta olla muiden kanssa puolustuskeinona tilanteessa, jossa kokemus omasta erilaisuudesta on läpitunkeva ja raskas. Juuri erilaisuuden kokemus oli molempia aineistoja läpileikkaava teema. Koulukoteihin sijoitetut nuoret olivat erilaisia perhetaustoistaan, oppimisvaikeuksistaan tai käyttäytymisestään johtuen, turvapaikanhakijanuoret olivat erilaisia taustansa, etnisyytensä ja elämäntilanteensa johdosta. Nuoret kuitenkin kertoivat myös tavoista valjastaa erilaisuus vahvuudeksi. Näitä solidaarisen vastarinnan muotoja kuvaamme seuraavassa kappaleessa.

Solidaarinen vastarinta

Yksin tulleet alaikäiset turvapaikanhakijat kuvataan helposti uhriase-
man kautta niin mediassa kuin tutkimuksessa. Tilaa muunlaiselle toimijuudelle jää vähän. Koulukoteihin sijoitetut nuoret taas tunnistetaan usein sopeutumattomuuden ja kapinan viitekehyksessä. Kenttätyön ja haastatteluiden aikana ilmeni kuitenkin, että seuraamamme nuoret toimivat aktiivisesti ahdistavasta elämäntilanteesta huolimatta ja sitä vastaan. Havainnointi ja keskustelut nuorten kanssa rikkoivat stereotyyppistä kuvaa nuorista passiivisina uhreina. Tässä luvussa kuvaamme, millaisia solidaarisia, kollektiivisesti ilmeneviä ja perinteisiäkin vastarinnan muotoja nuoret olivat omaksuneet.

Ja toivoisin, että sitten kun pääsen hoitajaksi, sairaanhoitajaksi, että voisin toimia Punaisen Ristin kanssa. Se olisi tosi kivaa. Ja mä tykkään siitä ettei ne katso ihonväriä tai uskontoa, aut-

taa kaikenlaisia ihmisiä, se on tärkeintä. Mä itsekin haluan auttaa. Riippumatta ihonväristä ja uskonnosta. (Haastatteluluote VOK-aineistosta)

Turvapaikanhakijanuoret kertoivat, kuinka aktiivisesti he seuraavat suomalaista maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikkaan liittyvää uutisointia. Osa nuorista oli osallistunut mielenilmauksiin sekä Helsingin keskustassa että lentokentällä protestoiden vallitsevaa turvapaikkapolitiikkaa ja pakkopalautuksia vastaan. Monilla oli luja tahto vaikuttaa siihen, että heidän asemassaan olevien ihmisten tilanne paranisi. Mielenilmauksiin osallistuminen asetti nuoret riskeille alttiiksi, sillä oleskelulupapäätöstä odottavan yksilön odotetaan noudattavan erityistä kuuliaisuutta. Nuoret ovat mielenosoituksissa rodullistettuina ja siten eri tavoin läsnä ja näkyvissä kuin esimerkiksi kantaväestöön kuuluvat kansalaisaktivistit. Siten nuorten mielenosoittajien kohdalla voi tulkita hyvin toteutuvan Butlerin ajatus haavoittuvuudesta vastarintaa edeltävänä ja sitä seuraavana asiantilana. Vastarinnan voi tässä tapauksessa tulkita ilmenevän solidaarisuuden ja myötäelämisen kautta. Epätietoista ja ahdistavaa elämäntilannetta vastaan toimitaan rakentamalla parempaa maailmaa vastaavassa asemassa oleville tuleville sukupolville, mutta myös laajemmin.

Haluan kertoa miksi on ollut pakko tulla tänne, tiettyjen olosuhteiden takia. Ja haluan kertoa että haluan auttaa muita, kaikkia, uskonnosta ja taustasta riippumatta. Ja yritän kannustaa tätä maata ja tehdä parempaa maata tulevaisuudessa. (Haastatteluluote VOK-aineistosta)

Kun kysyimme haastatteluissa, miten nuoret jaksavat päivästä toiseen epätietoisuuden, vastoinkäymisten ja ikävän keskellä, monet vastasivat, että he keskittyvät silloin ajattelemaan matkaa Suomeen: jos he ovat selvinneet yksin Suomeen asti, he kestävät tämän jälkeen mitään vain. Epätietoisuus perheen elinpaikasta ja ylipäätään olemassaolosta kaihersi mieltä varsinkin iltaisin ja öisin. Moni haastateltavista koki, että perheenjäsenten edesottamuksista oli ajoittain vaikea keskustella muiden turvapaikanhakijanuorten ja yksikön henkilökunnan kanssa. Sosiaalisen median takia oman kotimaan tilanne on koko ajan läsnä, ja yhtenä selviytymiskeinona levottomuuksien sietämiseksi nuoret kertoivat etäisyydenoton sosiaaliseen mediaan. Nuorten tapa selviytyä huo-

nojen uutisten ja ahdistuksen keskellä oli usein turvautuminen asumisyksikön toisiin nuoriin. Monet nuoret kokivat, että huolia oli vaikea jakaa kenenkään sellaisen ihmisen kanssa, joka ei jakanut samanlaista menneisyyttä. Vahva keskinäinen solidaarisuus oli siis läsnä nuorten arjessa, mutta myös tästä kumpuava halu auttaa vastaavassa asemassa olevia nuoria tulevaisuudessa. Osa nuorista oli myös vedonnut avoimilla kirjeillä päätöksentekijöihin, jotta nämä tunnistaisivat alaikäisten turvapaikanhakijoiden hauraan aseman ja toteutumattomat oikeudet.

Koulukodista aikuistuneet nuoret olivat tehneet tietoisien valinnan osallistua toimintaan, jossa kehitetään koulukotien toimintaa paremmaksi (ks. kohta Tutkimuksen aineisto). He kertoivat päätyneensä Valtion koulukotien vaikuttamisryhmään, jotta järjestelmä voisi oppia heidän kokemuksistaan. Myös osallistuminen tutkimukseen oli heille kannanotto. He ilmaisivat hämmennystä siitä, että joku oli heidän asioistaan kiinnostunut. Koulukotinuoreen liitetyn stigman puhdistaminen oli heille tärkeää.

E: Mitä sulle kuuluu? Ja miltä tuntuu tulla tänne?

V: Ihan hyvää, vähän on jännittyneenä, sillee, ihmettelee tai, ei oikee, ku ei ollut tommosta tilannetta ennen, että joku on kiinnostunut siitä sun omasta taustasta, niin se on vähän erikoinen tilanne.

E: Okei. Onks se erikoinen hyvässä vai huonossa?

V: Se on ihan hyvässä, koska sitä tietoisuutta tarvitaan vielä paljon siitä, mitä se koulukoti käytännössä on. Kun siis hyvin monella on se ennakkoluulo edelleenkin, että koulukoti on vaan nuorisovankilan korvike. (Haastatteluote koulukotiaineistosta)

Vaikuttaminen ei kuitenkaan jäänyt vain kehittämisyhmään tai tutkimukseen, vaan nuoret kertoivat puuttuvansa laajemminkin havaitsemiinsa epäkohtiin. Rohkeus ajaa oman viiteryhmän oikeuksia ilmeni niin työpaikoilla, perheessä kuin palvelujärjestelmässä. Seuraavassa otteessa kysimme nuorelta, millaisia vaikutuksia lastensuojelussa koetuilla tapahtumilla on ollut.

Nyt mä oon kyl harvoin hiljaa. Se on sellanen, että jos ei joku asia ei toimi tai esimerkiks vaikka työpaikallakin, ni tota, ni tosiaan siis selkeesti asian eteen ei tehdä yhtään mitään, ni mä

oon ainut kuka nostaa aikamoisen metelin siit pystyyn ja sanon oikeesti pomolle, niinku, tosi rumastikin sanon. (Haastattelute luote koulukotiaineistosta)

Haastatteluissa koulukodeista aikuistuneet nuoret kuvasivat tarvettaan vaikuttaa asioihin järjestelmän kautta, kollektiivisesti toisten nuorten kanssa. Lähteminen mukaan toimintaan osoittaa poikkeuksellista aktiivisuutta, sillä koulukodeista aikuistuneet nuoret eivät perinteisesti ole pyrkineet tai päässeet vaikuttajiksi. Tätäkin roolia on kiinnostavaa tarkastella vastarinnan näkökulmasta. Passiivisen asiakkaan rooliin jättäytymisen sijaan nuoret pyrkivät aktiivisesti muuttamaan rakenteita. Nuorten aikuisten asenteet palauttavat mieliin Judith Butlerin esimerkin palestiinalaisten mielenosoittajien kyltistä: *"We still exist!"* -iskulause kuului nuorten puheissa, kun he haastoivat voimakkaasti koulukotien nykyjohtoa. Merkille pantavaa kuitenkin on, että koulukodeista aikuistuneille nuorille toimintamalli mahdollistui vasta aikuisuudessa, kun taas vastaanottokotiin sijoitetuille nuorille turvapaikanhakijoille sosiaalinen ympäristö tarjosi mahdollisuuksia solidaariseen vastarintaan myös laitoselämän puitteissa. Lastensuojelussa on viime vuosina korostettu vertaisryhmän merkitystä ja tarjottu mahdollisuuksia yhteiseen vaikuttamiseen jo sijoituksen aikana. Tarkastelee ilmiötä sitten vastarinnan tai perinteisen kansalaisvaikuttamisen näkökulmasta, tulisi tätä mahdollisuutta entisestään kehittää.

Johtopäätökset ja pohdinta

Edellisissä luvuissa olemme kuvanneet vaiennettua vastarintaa kahden erilaisen nuorisoryhmän avulla. Ryhmistä ensimmäinen muodostuu vastaanottoyksikössä turvapaikkapäätöstä odottavista nuorista, toinen taas pitkän lastensuojelu-uran kulkeneista ja koulukodeista aikuistuneista nuorista. Erilaisista taustoista huolimatta nuoria yhdistävät monet elämäkokemukset ja elämäntilanteet. Heillä on kaikilla ollut elämässään traumaattisia kokemuksia, ja heidät on sijoitettu asumaan laitosympäristöön, jossa heidän toimintaansa ja vapauttaan rajoitetaan monilla tavoin. Molempien ryhmien elämää varjostaa epävarmuus tulevastakin. Turvapaikkaa hakeneet nuoret eivät tiedä, saavatko he jäädä maahan, kun taas koulukodista itsenäistyneet nuoret taistelevat kou-

lunkäynnin vaikeuksien, käytöshäiriöiden ja stigmojen ristipaineessa. Ryhmät ovat myös monella tapaa toisistaan eroavia. Turvapaikanhakijoiden tilanne on äärimmäisten yhteiskuntapoliittisten näkemysten revittävänä, samalla kun koulukotiin sijoitettujen nuorten tilanne kiinnostaa korkeintaan huoltosuhteen vääristymisestä huolestuneita asiantuntijoita. Voisikin todeta, että alaikäisten turvapaikanhakijoiden tilanne politisoidaan, kun taas koulukotiin sijoitettujen nuorten tilanne vaetaan olemattomiin. Kummassakaan tilanteessa nuorten hyvinvointi tai kokemukset eivät saavuta yhteiskunnallisesti päivänpolttavan aiheen asemaa.

Haastatteluissa tunnistimme lukuisia vastarinnan muotoja. Osa näistä sallitaan ja tunnustetaan rakentavaksi vastarinnaksi, jolloin niille suodaan näkyvyyttä ja ääntä, kun taas osa on kulttuurissamme tunnustamattomia ja usein psykopatologisessa viitekehyksessä tulkittuja ilmiöitä. Aineistossa esiintyvistä vastarinnan muodoista esimerkiksi luovuus ja solidaarinen vastarinta sallitaan, mutta sen sijaan väkivalta, vetäytyminen ja hiljaisuus tulkitaan herkästi merkeiksi mielen häiriöistä, sosiaalisesta sopeutumattomuudesta, epävakauksesta ja uhkaavuudesta. Näin niiden vastarintaulottuvuus vaiennetaan, ja ne muuttuvat hiljaiseksi vastarinnaksi. Monet näistä vastarinnan muodoista ilmenevät kehon kautta tai kohdistuivat kehoon. Nuorilla, jotka elävät laitosolosuhteissa, keho saattaa olla ainoa aidosti oman päätösvallan alaisena oleva asia.

Haastateltujen nuorten yhteiskunnalliset ja sosiaaliset positiot olivat sellaisia, ettei aito emansipaatio, sellaisena kuin Roy Bhaskar sen määrittelee, ollut heille mahdollista. Nuorilla ei ollut välttämättä selkeää käsitystä siitä, mitä he voisivat tavoitella. Vaikka he olisivat muodostaneet tavoitteita, heillä ei olisi ollut tarvittavia sosiaalisia, taloudellisia tai kulttuurisia pääomia näiden tavoitteiden saavuttamiseksi. Heille arki ei ollut tavoitteellista etenemistä ei-toivotuista olosuhteista kohti toivottuja päämääriä, vaan odottamista ja selviytymistä arkipäivästä toiseen. Artikkelin tärkein viesti kuitenkin on, että he eivät olleet olosuhteisiin alistuneita ja passiivisia uhreja vaan monin tavoin aktiivisia ja kompetentteja toimijoita. On tavallista, ettei alistettujen ryhmien ja ihmisten tapoja ilmaista vastarintaa tunnusteta eikä siihen osata vastata rakentavalla tavalla. Sen sijaan erilaisia ilmiöitä selitetään

häiriö- tai oirenäkökulmasta tai essentialisoivasti³⁶. Patologisointi on yksi keino rationalisoida ei-toivottua käyttäytymistä, ja se on usein ammattilaisten käytössä. Ongelma ei koske kuitenkaan vain ammattilaisia, vaan myös tutkijat hakevat selitysmallit tieteenalansa vallitsevista viitekehyksistä. Siksi on tärkeää muistaa, että se, minkä nimeämme vastarinnaksi tai yhtä lailla haavoittuvuudeksi, on aina vallankäytön paikka. Tässä artikkelissa pyrimme vastarinnan kautta tarkastelemaan erilaisia aineistossa esiintyneitä ilmiöitä kuitenkin määrittelemättä toimijoiden intentioita heidän puolestaan. Tärkeä havainto on, että hyvin alisteisissa olosuhteissa vastarinta tuottaa usein haavoittuvan position tai vaikeuttaa jo haavoittunutta positiota entisestään.

Aloitimme tämän artikkelin kuvaamalla ruotsalaista yhteiskunnallista keskustelua leimannutta turvapaikanhakijalasten psyykkistä ja fyysisistä pahoinvointia, jonka koomaa muistuttavaan tilaan vajoaminen on tehnyt näkyväksi. Suomessa alaikäisillä turvapaikanhakijoilla tehdään ääripolitiikkaa, joka syrjäyttää heidän kokemuksena ja asettaa heidät haavoittuvaan asemaan. Koulukoteihin sijoitettujen nuorten tilanne ei taas näytä olevan yhteiskuntapoliittisesti kiinnostava aihe kuin korkeintaan syrjäytymisen aiheuttamien kustannusten vuoksi. Niin koulukotinuoria ympäröivä hiljaisuus kuin turvapaikanhakijanuoria ympäröivä häly sysäävät nämä nuoret yhteiskunnan äärimmäiseen marginaaliin. Tutkijoina suosittelemme, että vaientamisen ja huutamisen sijaan alisteisessa ja alistetussa asemassa olevien ihmisten asemaa tulisi tarkastella aiempaa enemmän heidän omien kokemustensa kautta. Tutkijoiden tehtävä on asettaa nämä kokemukset yhteiskunnalliseen kontekstiin ja vallitseviin rakenteisiin. Näin voimme yhdessä purkaa alistavia rakenteita, edistää emansipaatiota ja tukea ihmisiä saavuttamaan vapauden.

³⁶ Pekkarinen 2014.

Lähteet

- Bahmani, Airin & Honkasalo, Veronika (2016) *Kulttuurisensitiivinen sukupuoli. Monikulttuurinen sukupuolisensitiivinen työ setlementtiliikkeessä*. Setlementtijulkaisuja 44. Helsinki: Setlementtiliike. URL https://setlementti-fi-bin.directo.fi/@Bin/24207f78a662085724349129cb53eab5/1525784656/application/pdf/1372953/Kulttuurisensitiivinen_sukupuoli_WEB.PDF. (Haettu 8.5.2018.)
- Bhaskar, Roy (1979) *The Possibility of Naturalism. A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*. Brighton: Harvester Press.
- Bhaskar, Roy (1986) *Scientific realism and human emancipation*. Lontoo: Verso.
- Butler, Judith (2016) 'Rethinking vulnerability and resistance. Teoksessa Judith Butler et al. (toim.) *Vulnerability in Resistance*. London: Duke University Press, 12–27.
- Honkasalo, Veronika (2011) *Tyttöjen kesken. Monikulttuurisuus ja sukupuolten tasa-arvo nuorisotyössä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Honkasalo, Veronika, Peltola, Marja, Suurpää, Leena, Onodera, Henri & Karim Maiche (2017) *Nuorten turvapaikanhakijoiden elämää vastaanottovaiheessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura. URL http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/nuorten_turvapaikanhakijoiden_elamaa_vastaanottovaiheessa.pdf. (Haettu 8.5.2018.)
- Honkatukia, Päivi, Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja (2004) *Väkivalta koulukodista käsin*. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 151–188.
- Hästbacka, Noora (2015) *Paha olo iholla. Viiltelykokemukset ja ruumiillisuus nuorten kokemuksissa keskusteluforumilla*. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto. URL <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/120882/Progradu-tutkielmaNoora%20H%C3%A4stbacka2015.pdf?sequence=2>. (Haettu 29.12.2017.)
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2016) *Myötätunnon politiikka ja tutkimustiikka Suomeen yksin tulleiden maahanmuuttajanuorten arjen tutkimisessa*. *Sosiologia* 53(4): 396–415.
- Känkänen, Päivi (2013) *Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa – kohti tilaa ja kokemuksia*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. URL https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104494/URN_ISBN_978-952-245-911-4.pdf?sequence=1. (Haettu 8.12.2017.)
- Lehtonen, Irma & Telen, Janne (2013) *Hatkassa – Selvitys nuorten luvattomista poissaoloista ja sijaishuoltopaikkojen käytännöistä*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto. URL <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Hatkassa.pdf>. (Haettu 8.12.2017.)

- Lämsä, Teemu & Erkolahti, Ritva (2013) Valikoiva puhumattomuus – haasteena lapsen vaikeneminen. *Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim* 129:24, 2641–6. URL <http://www.duodecimlehti.fi/lehti/2013/24/duo11387>. (Haettu 9.12.2017.)
- Pekkarinen, Elina (2010) *Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto. URL http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/stadilaispojat_rikokset_ja_lastensuojelu.pdf. (Haettu 9.12.2017.)
- Pekkarinen, Elina (2014) ”Nuoret ovat nuoria” – olemusajattelun houkutus ja petollisuus. *Näkökulma*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto. URL <http://www.kommentti.fi/node/1036>. (Haettu 17.12.2017.)
- Pekkarinen, Elina (2017a) *Koulukoti muutoksessa – Selvitys koulukotien asemasta ja tehtävästä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma LAPE, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. URL http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/koulukoti_muutoksessa.pdf.
- Pekkarinen, Elina (2017b) ”Mä oon ollut tässä asiakirja muitten joukossa” – Koulukodeista aikuistuneiden kokemuksia lastensuojelusta. Teoksessa Sanna Aaltonen & Antti Kivijärvi (toim.) *Nuoret aikuiset hyvinvointipalvelujen käyttäjinä ja kohteina*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 173–198.
- Pekkarinen, Elina (2017c) Positions of young people in child welfare – ”TMSA” in research practice. Teoksessa Monica Kjørstad & May-Britt Solem (toim.) *Critical Realism for Professions*. Oxford: Routledge, 118–144.
- Scott, James C. (1989) Everyday forms of resistance. *Copenhagen Journal of Asian Studies* 4, 2246–2163.
- Souto, Anne-Mari (2011) *Arkipäivän rasismi koulussa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Toimintakertomus Valtion koulukodit* (2017) Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- World Health Organization (2014) *Preventing suicide. A global imperative*. Geneva: World Health Organization. URL http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/131056/1/9789241564779_eng.pdf. (Haettu 9.12.2017.)

Veronika Honkasalo ja Elina Pekkarinen